

8. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество ; пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. – М. : АСТ; Транзиткнига ; СПб. : Terra Fantastica, 2004. – 602 с.
9. Історія економічних вчень : навч. посіб. / за ред. В. В. Кириленка. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 233 с.
10. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів (вересень 2011). – К. : Фенікс, 2011. – С. 18.
11. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. – М. – 352 с.
12. Маркс К. Капитал / К. Маркс. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1983. – 727 с.
13. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : у 3 т. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007.
14. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

Надійшла до редколегії 18.01.2013 р.

УДК 504.5

О. В. Жавнерчик

Одесский державный экологический университет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СФЕРІ ОХОРОНЮВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Розглянуті питання забезпечення економіко-екологічної трансформації охорони земельних ресурсів у сфері охоронюваних територій, проаналізовані динаміка і структура природно-заповідного фонду Одеської області.

Ключові слова: охорона земельних ресурсів, природно-заповідний фонд.

Рассмотрены вопросы обеспечения экономико-экологической трансформации охраны земельных ресурсов в сфере охраняемых территорий, проанализированы динамика и структура природно-заповедного фонда Одесской области.

Ключевые слова: охрана земельных ресурсов, природно-заповедный фонд.

The questions of providing economic-ecological transformation of land protection in protected areas are considered, a dynamics and structure of the natural-reserved fund of the Odessa area is analysed.

Key words: protection of land, natural-reserved fund.

Втрата цінних продуктивних земель, зниження родючості ґрунтів та їхня деградація є усвідомленою загрозою національній безпеці України, тому раціоналізація використання земельно-ресурсного потенціалу і трансформація охорони земельних ресурсів у сфері особливо цінних і охоронюваних територій – запорука сталого соціально-економічного розвитку нашої держави.

До числа найбільш недопрацьованих аспектів економіко-екологічної трансформації необхідно віднести відсутність дієвих механізмів охорони земель [1–2; 5] та необхідність забезпечення спрямування трансформаційного процесу охорони земельних ресурсів в обраному напрямі [3; 6].

Метою даної роботи є аналіз забезпечення економіко-екологічної трансформації охорони земельних ресурсів у сфері охоронюваних територій в Одеській області.

Для оцінки трансформації земельних відносин у сфері охоронюваних територій використовуються такі методичні підходи [2]:

- розробка принципів виділення контрольних територій;
- розробка і використання класифікатора по ключових характеристиках територій;
- загальна оцінка існуючого типу землекористування;
- опис біологічної цінності територій;
- оцінка факторів ризику для територій;
- рекомендації щодо оптимізації природокористування.

Відповідно до Регіональної програми формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005–2015 роки [3] формування національної та регіональних екологічних мереж є найважливішою складовою трансформації охорони земельних ресурсів як інструменту створення «біосферних вікон», захисних або буферних зон задля забезпечення вимог екологічної безпеки. Основна увага приділяється заходам у таких напрямках, як установлення меж і розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду, лісовідновні заходи й заліснення територій, регулювання використання об'єктів рослинного і тваринного світу з метою їхнього невиснажливого використання та відтворення тощо.

Для комплексного вирішення цього питання необхідне розширення меж національної екологічної мережі шляхом:

- створення об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають критеріям особливо цінних природних комплексів та об'єктів;
- збільшення площі існуючих територій і об'єктів природно-заповідного фонду;
- збереження природного ландшафту на ділянках, що мають історико-культурну цінність;
- включення до програм екологічного оздоровлення басейнів річок щодо створення та упорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок;
- формування транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення;
- створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг, залуження земель;
- консервація сильно деградованих і забруднених земель із подальшою їхньою натуралізацією;
- збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку та оборони;
- збільшення площі лісів;
- встановлення спеціального режиму охорони і використання територій національної екологічної мережі [1].

Сучасне землевпорядкування має базуватися на екологічній стійкості кожної території в інтересах охорони навколишнього природного середовища. Інтенсифікувати землеробство необхідно на кращих землях, скорочуючи виробництво в гірших умовах агроландшафтів із вилученням непридатних, дуже деградованих земель з обігу задля консервації, створення заказників, національних парків, рекреаційних зон тощо.

В Україні вже сформована нормативно-правова база для створення національної та регіональних екологічних мереж: у 2000 р. прийнято закон «Про програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», а в 2004 р. – Закон «Про екологічну мережу». Кабінет Міністрів України в 2000 р. зобов'язав регіональні органи державної влади розробити для АР Крим та всіх областей регіональні програми формування екомереж. Перші розробки показують, що частка земель під екомережами може становити 20–30 % території регіонів і більше [5].

Екомережа включає в себе такі структурні елементи, як ключові, сполучні, буферні та відновлювані території із визначенням природних коридорів регіонального, національного та міжнародного значення. Ключові території – це об'єкти й території природно-заповідного фонду, території та землі, які є місцями знаходження або зростання видів тваринного й рослинного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, водно-болотні угіддя, які забезпечують збереження компонентів ландшафтного біорізноманіття. Сполучні території виступають як екокоридори, що поєднують ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. До них належать землі водного, лісового фонду, позахисні лісові смуги та інші захисні насадження, що не належать до земель лісового фонду. Буферні території забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів. Відновлювані території включають до себе порушені, деградовані й малопродуктивні землі, які потребують першочергових заходів щодо відновлення порушеного природного стану.

Схема регіональної екомережі Одеської області містить елементи екологічних мереж різних рівнів: міжнародного (Загальноєвропейська екомережа – Нижньодунайський та Азово-Чорноморський природні регіони), загальнодержавного (Національна екомережа України – природні коридори: Азово-Чорноморський, Прибережно-Дністровський, Південноукраїнський, Галицько-Слобожанський, Прибережно-Бузький) і регіонального (Кодимсько-Савранський, Кодимсько-Слобідсько-Байталівський, Слобідсько-Ягорлицький, Кучурганський, Великокуяльницький, Тилігульський, Нижньодунайський, Ялпuzький, Катлабузький, Киргиз-Китайський, Сасик-Когильницький, Хаджидерський та Чорноморський прибережно-морський коридори).

Безумовно, ядром екомережі повинні стати землі природно-заповідного фонду, частка яких нормативно встановлена в Україні на рівні 5 %. Проте для Одеської області, з огляду на рекреаційну значущість територій, цього нормативу недостатньо; оптимальний його рівень повинен становити до 10 %, урахувавши інтенсивність техногенних навантажень.

Динаміка площ земельних угідь у складі національної екомережі відображена в табл. 1. Природно-заповідний фонд Одеської області станом на 1 січня 2011 р. мав 120 територій та об'єктів загальною площею 154 577,72 га (у 2009 р. – 118 територій та об'єктів загальною площею 154 496,125 га); урахувавши те, що 10 об'єктів загальною площею 8 961,25 га знаходяться у складі інших природно-заповідних територій, фактично займана ПЗФ площа в області становить 145 616,522 га, тобто 4,41 % від загальної площі Одеської області (у 2009 р. – 4,38 % від загальної площі Одеської області).

Таблиця 1

Динаміка структури природно-заповідного фонду Одеської області

Території та об'єкти ПЗФ	На 01.01.2009 р.		На 01.01.2010 р.		На 01.01.2011 р.	
	К-сть, од.	Площа, га	К-сть, од.	Площа, га	К-сть, од.	Площа, га
Усього	119	126 507,797	118	154 496,125	120	154 577,72
Фактична площа	–	117 546,547	–	145 534,875	–	145 616,522
% фактичної площі ПЗФ від площі області	–	3,528	–	4,38	–	4,41

Збільшення площ природно-заповідного фонду Одеської області відбулося за рахунок створення національного природного парку «Тузловські лимани» в Тарбунарському районі (Указ Президента України від 01.01.2010 р. № 1/2010), двох ботанічних пам'яток природи місцевого значення «Дуб Лемме» і «Липа Лемме» у м. Одесі (рішення Одеської обласної ради від 24.02.2010 р. № 1042-V) та розширення територій ландшафтного заказника місцевого значення «Березів-

ський» і заповідного урочища «Чабанка» у Кодимському районі (рішення Одеської обласної ради від 24.02.2010 р. № 1040-V, 1041-V) [4]. Зміни в структурі природно-заповідного фонду Одеської області наведені в табл. 2.

На виконання Програми формування національної екологічної мережі Одеської області на 2005–2015 роки з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища в 2010 р. використано 322,9 тис. грн., а з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища фінансування заходів узагалі не здійснювалось. Основними здійсненими заходами було встановлення меж та розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду, лісовідновні заходи та заліснення територій, охорона біологічного й ландшафтного різноманіття.

Проблемним залишається питання встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, які повинні фінансуватися лише з державного бюджету.

Серед видів антропогенної діяльності, що негативно впливають на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття, найпоширенішими в Одеській області є:

- несанкціонована забудова узбережжя моря, лиманів, озер і річок;
- надмірна розораність території, яка поширюється також на схилі й ґрунто- і водозахисні землі;
- нерегламентоване випасання худоби на пасовищах долинно-терасових комплексів, на схилі землях і в лісосмугах;
- розробка будівельних матеріалів та інших видів корисних копалин;
- прогресуюча деградація полезахисних лісосмуг, пов'язана з їхнім вирубанням та недостатнім оновленням;
- надмірне рекреаційне навантаження приморського узбережжя та інших рекреаційних ділянок;
- інтенсивне забруднення сільськогосподарських земель та інших угідь хімікатами, промисловими та побутовими відходами [4].

Відповідно до Указу Президента України «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень» [6] райдержадміністрації повинні визначити ділянки під заліснення на місці деградованих та техногеннозабруднених земель, земель після рекультивативної, відпрацьованих кар'єрів і особливо звернути увагу на незаліснені землі, які є перспективними для оголошення їх територіями та об'єктами природно-заповідного фонду або резервами подальшого заповідання.

Практичне втілення цих заходів відображене в табл. 3.

Згідно з даними таблиці площа створення лісових культур у 2010 р. становила 3 424 га, із них лісовідновлення (разом із природним оновленням) – 419 га, лісорозведення (створення нових лісів) – 3 005 га, що на 105 га більше, ніж у 2009 р., проте здійснені заходи становлять лише 10 % від необхідного обсягу.

Таким чином, Одеська область у сфері охорони земельних ресурсів характеризується рядом негативних та позитивних аспектів у сфері охоронюваних територій. Серед позитивних слід відзначити існування великих природно-заповідних об'єктів (1 біосферний заповідник, 2 національних природних парки, 2 регіональних ландшафтних парки), на території яких зберігаються в недоторканому стані природні екосистеми. Негативним аспектом є недостатність природно-заповідного фонду (4,41 % площі замість 5 % нормативних і 10 % необхідних).

Трансформація земельних відносин у сфері охоронюваних територій пов'язана насамперед із визначенням цінних земель, такими які в перспективі можуть бути включені до природно-заповідного фонду Одеської області. Ще в 1993 р. в Одеській області було зарезервовано для заповідання близько 80,0 тис. га цінних природоохоронних територій, які є потенціалом для розширення площі природно-заповідного фонду області та збільшення його частки.

Структура природно-заповідного фонду Одеської області в динаміці

№ з/п	Найменування об'єктів ПЗФ	Об'єкти природно-заповідного фонду станом на 01.01.2010						Об'єкти природно-заповідного фонду станом на 01.01.2011					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		К-сть од.	Площа	К-сть од.	Площа	К-сть од.	Площа	К-сть од.	Площа	К-сть од.	Площа	К-сть од.	Площа
1.	Біосферні заповідники	1	51 547,9	-	-	1	51 547	1	51 547,9	-	-	1	51 547,9
2.	Національні природні парки	2	49 176,1	-	-	2	49 176,1	2	49 176,1	-	-	2	49 176,1
3.	Дендрологічні парки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Регіональні ландшафтні парки	-	-	2	15 320	2	15 320	-	-	2	15 320	2	15 320
5.	Заказники – усього, у т.ч.:	8	11 913	28	11 010,92	36	22 923,92	8	11 913	28	11 041,92	36	22 954,92
	ландшафтні	1	8 397	20	7 169,518	21	15 566,52	1	8 397	20	7 200,52	21	15 597,52
	лісові	-	-	1	8,4	1	8,4	-	-	1	8,4	1	8,4
	ботанічні	4	2 550	4	3 403	8	5 953	4	2 550	4	3 403	8	5 953
	загальнозоологічні	2	572	-	-	2	572	2	572	-	-	2	572
	орнітологічні	1	394	1	390	2	784	1	394	1	390	2	784
	ентомологічні	-	-	2	40	2	40	-	-	2	40	2	40
	гідрологічні	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	загальногеологічні	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Пам'ятки природи	2	10,17	45	11,575	47	21,745	2	10,17	47	11,215	49	21,385
7.	Ботанічні сади	1	16	-	-	1	16	1	16	-	-	1	16
8.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	49	23	1 606,96	24	1 655,97	1	49	23	1 606,96	24	1 655,97
9.	Заповідні урочища	-	-	4	13 828	4	13 828	-	-	4	13 879	4	13 828
10.	Зоологічні парки	1	6,5	-	-	1	6,5	1	6,5	-	-	1	6,5
	РАЗОМ	16	112 718,67	102	41 777,45	118	154 496,125	16	112 718,67	104	41 859,102	120	154 577,757

**Динаміка лісовідновлення та створення захисних лісонасаджень
в Одеській області, га**

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Лісовідновлення, лісорозведення на землях лісового фонду	667	922	419
Створення захисних лісонасаджень на непридатних для с/г землях	2047	2440	3005
Створення полезахисних лісових смуг	–	–	–
Загальна площа деградованих та малопродуктивних земель можливих для лісорозведення	–	–	33886

Таким чином, реалізація Закону «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» в цілому в межах держави, і в Одеській області зокрема, вже дала очікувані соціальні, економічні та екологічні результати. Щороку зростає площа природно-заповідного фонду області; заходи із формування екомереж, хоча й повільно, але здійснюються. Площа природно-заповідного фонду Одеської області на сьогодні становить лише 4,41 % від загальної площі області, що нижче середнього показника по Україні – 5,7 %. Програма передбачає доведення цього показника до 5 % до 2015 р., але це вважається недостатнім, ураховуючи рекреаційне значення області. Проблемним питанням залишається фінансування заходів, оскільки тільки зусиллями області це зробити неможливо без загальнодержавної підтримки та встановлення меж по кількох об'єктах, що спричиняє випадки нецільового використання особливо цінних земель.

Стан більшості об'єктів природно-заповідного фонду в Одеській області залишається на задовільному рівні, проте потребує вирішення проблема визначення сумісності деяких видів господарської діяльності на території у складі екомереж Одеської області, з огляду на випадки несанкціонованої забудови узбережжя моря, лиманів, озер і річок.

Основними напрямками забезпечення економіко-екологічної трансформації охорони земельних ресурсів у сфері охоронюваних територій вважаємо продовження встановлення меж територій природно-заповідного фонду області та недопущення нецільового використання особливо цінних територій при регулюванні господарського використання.

Перепони в побудові екомережі Одеської області спричиняє надзвичайно високий ступінь господарської освоєності території, розпайованість між різними типами землекористувачів.

Бібліографічні посилання

1. **Богіра М. С.** Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект : моногр. / М. С. Богіра. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2008. – 225 с.
2. Комплексная оценка состояния пойменных земель вдоль Дуная: перспективы экологического восстановления и оптимизации землепользования : отчет. – Мелитополь ; Одесса ; Измаил, 2009. – 132 с.
3. Регіональна програма формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005–2015 рр., затверджена рішенням Одеської обласної ради від 18.11.05 р. № 705-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecology.odessa.gov.ua>.
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecology.odessa.gov.ua>.
5. **Топчієв О. Г.** Планування територій у контексті сталого розвитку регіонів / О. Г. Топчієв // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : зб. наук. пр. – Херсон : ПП Вишемирський, 2005. – С. 118–123.

6. Указ Президента України від 04.11.2008 р. № 995/2008 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995/2008>.

Надійшла до редколегії 12.12.2012 р.

УДК 338.26:332.1

С. Л. Пакулін, О. О. Топчій

*ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»
(м. Київ)*

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Виявлені основні чинники, що визначають ефективність функціонування житлово-комунального комплексу в регіонах України. Обґрунтовані ефективні механізми стимулювання залучення капіталовкладень у комплекс. Проаналізований, узагальнений і адаптований для України передовий зарубіжний досвід ефективної організації діяльності комунального комплексу. Доведена доцільність використання програмно-цільового управління житлово-комунальними проектами великих міст України.

Ключові слова: житлово-комунальний комплекс, державне регулювання, програмно-цільове управління, інвестиції, регіон, ефективність.

Выявлены основные факторы, определяющие эффективность функционирования жилищно-коммунального комплекса в регионах Украины. Обоснованы эффективные механизмы стимулирования привлечения капиталовложений в комплекс. Проанализирован, обобщен и адаптирован для Украины передовой зарубежный опыт эффективной организации деятельности коммунального комплекса. Доказана целесообразность использования программно-целевого управления жилищно-коммунальными проектами крупных городов Украины.

Ключевые слова: жилищно-коммунальный комплекс, государственное регулирование, программно-целевое управление, инвестиции, регион, эффективность.

The article deals with the main factors defining the efficiency of housing and communal complex in the regions of Ukraine. The effective mechanisms of stimulating the investments into the complex have been grounded. The foremost foreign experience of effective organizing the communal complex has been analyzed, systemized and adapted for Ukraine. The expediency of using the programme-aimed management of housing and communal projects in the cities of Ukraine has been proved.

Key words: housing and communal complex, government regulation, programme-aimed management, investments, region, efficiency.

Недостатня увага до забезпечення ефективного державного регулювання розвитку житлово-комунального комплексу може призвести до негативних соціальних наслідків для здоров'я та життя громадян України. Проблема реформування житлово-комунального комплексу, з якою пов'язують його інноваційний розвиток, залишається невирішеною. Усі спроби вирішити її традиційними методами закінчуються безрезультатно. Ми бачимо шляхи вирішення цих проблем у залученні оновлених організаційно-економічних механізмів та інструментів управління житлово-комунальним господарством (ЖКГ) українських міст, адекватних